

Митко Б. ПАНОВ

БОРБАТА НА РИМСКАТА ЦРКВА ЗА ЦРКОВНО ГОСПОДСТВО ВО МАКЕДОНИЈА НА ПРЕМИНОТ ОД АНТИКАТА ВО СРЕДНИОТ ВЕК (IV-VI ВЕК)

Во 313 година во Милано со потпишувањето на едиктот за толеранција од страна на римските императори Константин I (306-337) и Лициниј (308-324) бил направен најголемиот пресврт во верската политика на Римската Империја. Прогласувањето на христијанството за рамноправна религија всушност значело прифаќање на новата историска реалност, во време кога наложувањето на политичката волја било неминовно обусловено од обезбедувањето на црковно влијание меѓу христијанското население. Тоа најдобро го оценил императорот Константин I, кој како што соопштува Аврелиј Виктор “прв ја премавнал старата сурова казна да се приковуваат луѓе на дрво” поради што бил сметан за “создател или дури за бог”.¹ Ваквиот став на Константин I, бил предодреден пред сè од неговото настојување да обезбеди поддршка од христијаните во Македонија - колевката на христијанството во Европа, каде повеќевиесовните тежненија за слобода биле длабоко вградени во верата во Христа. За таа цел тој, како што известува Созомен, им овозможил на Македонците и другите народи во неговите владенија слободно да го почитуваат христијанството, благодарение на што тие “без страв ја исповедале својата вера”.²

Приоритетот кој го поставил Константин I во придобивањето на македонското население на своја страна, посебно во древниот христијански град Солун, се покажал како решавачки за неговиот успех при издигнувањето како единствен владетел на Римската Империја. На тој начин, уште од самиот почеток на легализирањето на христијанството се покажало исклучителното значење и улога на Македонија во новонастанатите црковно-политички односи.

¹ Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus. Praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus / recensuit Franciscus Pichlmayr. Lipsiae 1911, 41, 4-5.

² Sozomen, Historia Ecclesiastica. Patrologia cursus completus. Series Graeca / Ed. J.P.Migne. Paris 1864, LXVII, 1, col. 864 B: “Ελληνες τε κα Μακεδνες κα Ιλλυριο, δες , θρσκευον δι Κωνσταντινον”.

Со Константиновите историски мерки - свикувањето на Првиот Вселенски собор во 325 година во Никеја,³ каде биле дефинирани основните начела на христијанството, како и префрлањето на престолнината на Истокот, тој всушност го одредил новиот црковно-политички курс во Империјата. Тоа довело до неизбежна поделба на компетенциите помеѓу старата и новата престолнина на Римската Империја, Рим и Константинопол. Видливите разлики во интерпретацијата на христијанската догма, помеѓу Источната и Западната црква, манифестирани на соборот во Никеја, го навестиле периодот на остра црковна и политичка борба помеѓу Рим и Константинопол за примат и доминација во Империјата. Во нивните црковни планови како едно од најважните прашања било поставено обезбедувањето на влијание во Македонија, што со сета сериозност се пројавило во моментите на поделбата на моќната Римска Империја. За тоа многу придонела и ситуацијата непосредно по смртта на Константин I, кога поради различната верска припадност на неговите синови, Констанциј (337-361), кој бил приврзаник на аријанството и Констанс (337-350), кој се залагал за никејската веросиповед, уште повеќе биле продлабочени верските несогласувања и нетрпеливост помеѓу Источната и Западната половина на Империјата.⁴

Во овој период Македонија се нашла во политичката и црковната сфера на западниот император Констанс, кој како приврзаник на никејската вероисповед ја обезбедил поддршката меѓу македонското население, со оглед на нивната континуирана определба против аријанството, изразена уште на Никејскиот собор преку солунскиот епископ Александар, Боудиос од Стоби и Дакус од Скупи.⁵ На тој начин, Римската црква со доследното пропагирање на никејската догма, успеала да обезбеди извесно влијание во Македонија. Тоа се покажало и на соборот во Сердика одржан во летото 343 година,⁶ каде со настапот на повеќе епископи од Македонија против аријанството "Zosimus a Machedonia de Lignido", "Aethius a Machedonia de Thessalonica", "Eugarius a Machedonia de Eraclia Linci", "Bassus a Machedonia de Dioclecianopoli",

³ J. Поповић, Општа црквена историја, кн. 1 и 2 (до 1054.). Сремски Карловци 1912, с. 535-541; A.A. Vasiliev, History of the Byzantine empire (324-1453), I. Wisconsin 1952, p. 54-57.

⁴ Д. Ангелов, Византија. Политическа история. София 1994, с. 22 и сл.

⁵ E. Honingmann, La liste originale des Peres de Nicee// Byzantion, XIV/1. Bruxelles 1939, p. 17-76, 48, n. 187; Idem, The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber-Synod and the Council of Chalcedon// Byzantion, XVI/1. Bruxelles 1942-1943, p. 20-89; Idem, Une liste inedite des Peres de Nicee // Byzantion, XX. Bruxelles 1950, p. 63-71.

⁶ Socrates, Historiae ecclesiastica, Patrologia graeca, LXVII (1859), 1-4, col. 236 A-237 B, 245 A-B, 268 B, 349 C (погрешно ја дава годината на одржувањето на соборот -347); Sozomen, Historiae ecclesiastica, 4, col. 1060 B-1065 C; Theodoretus Cyrrensi, Historia ecclesiastica, Patrologia graeca, LXXXII (1864), 21-4, 1col. 996 D, 997 A, 997 D -1000 B, 1008 C-D. За соборот види: L.W.Barnard, The Council of Serdika 343 A.D. Sofia 1983; V.Russinov, The Canons of Serdika and the Balkan Clergy // Miscellanea Bulgarica, 5 (1987), p. 211-214.

“Porfirius a Machedonia de Filippis”, “Jonas a Machedonia de Particopoli”, “Palladius a Machedonia de Dio”, “Geroncius a Machedonia de Bereu”, како и Paregorius од Скупи, се потврдила нивната западноримска ориентација.⁷ По овој собор, според зборовите на Созомен, припадниците на Источната и Западната црква, “немале повеќе контакти како луѓе од една вероисповед, ниту општеле помеѓу себе. Западните се ограничиле до Тракија, а Источните - до Илирија”.⁸ Истото го соопштува и Сократ кој вели дека по завршувањето на соборот во Сердика “Западот се одделил од Истокот”.⁹

Влијанието на Римската црква во Македонија било доведено во прашање откако Констанциј како единствен римски император со декрет во 359 година го прогласил аријанството за државна религија.¹⁰ Но, неговата смрт во 361 година со што бил ставен крај на десетгодишната доминација на аријанството, и доаѓањето на власт на жестокиот поборник на паганството императорот Јулијан (361-363), ја измениле ситуацијата во целата Империја. Овој енергичен император воден од идејата за обновување на паганската религија, наишол на силен отпор во Македонија од страна на многубројното христијанско население. И покрај преземените жестоки репресалии против христијаните во Солун и Тивериопол, и насакаде во Македонија, Јулијан не успеал да ја задуши нивната вера, која како што известува Теофилакт Охридски во “Житието на Тивериополските маченици”,¹¹ продолжила да се шири не само во македонските градови, туку и во “останатите западни земји”.¹² По неговата смрт, за време владеењето на западниот император Валентинијан I (364-375), повторно биле вратени старите позиции на Римската црква во Македонија. Императорот Валентинијан I строго се држел до никејското

⁷ Hillarius, *Collectia Antiariana* Parisina B II 4 / ed. A. L. Feder, *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum* 65. Wien 1916, 133-139; Athanasius, *Apologia contra Arianos* I, *Patrologia cursus completus. Series Graeca* / Ed. J. P. Migne. Paris 1864, XXV, 249; Idem, *Epistola synodi Sardicae congregatae*, *Patrologia Graeca*, XXV, 312 A; Idem, *Historia Arianorum ad monachos* 28 sias *epistola*, *Patrologia Graeca*, XXV, 725 B; Theodoretus Cyrrensis, *Historia ecclesiastica*, 3, col. 997 D - 1000 B. Cf. J. Zeiller, Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*. Paris 1918, p. 160-163; R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima // Zgodovinski časopis*, 44/1. Ljubljana 1990, s. 10-11 и n. 37-46; Б.Алексова, *Loca sanctorum Macedoniae*. Култ на Мартирите во Македонија од IV до IX век. Скопје 1995, с. 83-84, 96, 209.

⁸ Sozomenus, *Historiae ecclesiastica*, col. 1060 B- 1065 C.

⁹ Socrates, *Historiae ecclesiastica*, col. 245 A-B.

¹⁰ Г. Острогорски, *Историја Византије*. Београд 1969, с. 69.

¹¹ Опстојно за Теофилакт Охридски и неговите дела види: Б. Панов, *Теофилакт Охридски како извор за средновековната историја на македонскиот народ*. Скопје 1971, с. 11 и сл.

¹² Theophylacti *Bulgariae Archiepiscopi, Martyrium ss. quindecim illustrium martyrum qui imparante impio Juliano Apostata Tiberiopolis, quae Strumitza bulgarice dicitur passi sunt* / Edd. J. P. Migne, *Patrologia graeca*, 126. Paris 1864, col. 168, C-D - 189, A-B.

верување, за разлика од источниот император Валенс (364-378), кој повторно застанал на страната на аријанството.¹³

Полувековното црковно влијание на Рим во Македонија, било доведено во прашање, откако новиот император Теодосиј I (379-395) преземајќи ја власта во Римската Империја, ја приклучил Македонија и цел Источен Илирик во политичката сфера на Источната половина. Тој, како и своевремено Константин I, оценил дека за зацврстување на власта било неопходно обезбедување поддршка во Македонија, а тоа можел единствено да го стори преку градот Солун, кој го назначил за свое главно седиште.¹⁴ Заканата за Рим била уште поголема со оглед на постапката на Теодосиј I, кој увидувајќи ја настроеноста на македонското население против аријанството, се прокламирал себе си како главен поборник на никејската вероисповед. За тоа говорат и зборовите на Созомен кој соопштува дека римскиот император по пристигнувањето во Солун бил мошне задоволен откако дознал “дека црквите дури до Македонците се единствени” (μὴρι μὲν Μακεδόνων ἡὼν τῆς ἐκκλησίας μόνον), во поглед на несподелувањето на ариевската ерес.¹⁵ Со намера целосно да ја оствари поддршката во Македонија и пошироко во Илирик, Теодосиј I, му дал големи овластувања на солунскиот епископ Ахолиј (380-383).¹⁶ Наскоро следувало и свеченото покрстување на Теодосиј I во Солун во 380 година, кое било изведено лично од солунскиот епископ. Наредниот чекор на императорот било објавувањето на познатиот едикт во Солун уште истата година, со кој биле дефинирани никејските одлуки.¹⁷

На тој начин тоа што Римската црква го изградувала повеќе од педесет години, Теодосиј I го нарушил за само една година, доведувајќи ја во прашање црковната превласт на Рим. Тоа било сигнал за римскиот папа Дамас I (366-384) да започне поенергична црковна политика во Македонија. Одново во центарот на настаните се нашол градот Солун, чиј епископ добил од папата признание за врховна јурисдикција во цел Илирик, а за сметка на тоа му било сугерирано да истапи на престојниот вселенски собор во Константинопол во духот на римската црковна поли-

¹³ Г.Острогорски, Историја Византије, с. 71-72.

¹⁴ Zosimi comitis et exadvocatus fisci historia nova / Editio I.Bekker; CB (Bonnae 1837). p. 201, 4-202, 17; Theodoretus Cyrrensis, Historia ecclesiastica, col. 2232 A. A. Hoepffner, Les “Magistri militum praesentales” au IVe siècle // Byzantion, XI/2. Bruxelles 1936, p. 483-488; B. Croke, Thessalonica’s early Byzantine Palaces // Byzantion, LI/2. Bruxelles 1981, p. 475-483.

¹⁵ Sozomenus, Historiae ecclesiastica, 16, col. 1421 C- 1242 A.

¹⁶ И. Снегаров, Солун и вл българската духовна култура. София 1937, с. 3.

¹⁷ Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes / ed. Th. Mommsen et Paulus M.Meyer, Vol. I-II. Berolini 1905, 16, 1, 2 (380); Sozomenus, Historiae ecclesiastica, 217 1, col. 1 2437 A 1-1 2440 A. Cf. W. de Vries S. J., Die Ostkirche und die Cathedra Petri im IV. Jahrdhundert // Orientalia Christiana Periodica, XL/1. Roma 1974, p. 136-137; A. Lippold, Theodosius der Grosse und seine Zeit. München 1980, p. 22.

тика.¹⁸ На овој Втор вселенски собор одржан во 381 година била донесена одлука со која христијанството било прогласено за главна религија на Римската Империја, а како резултат на извршениот притисок од Теодосиј I, Константинополската црква успеала да го заземе највисокото место во тогашната црковна хиерархија, веднаш по поглаварот на Рим.¹⁹

Со стапувањето на престолот на папата Сирициј (384-399) започнал период на активна политика на Рим за изборување на примат во Македонија и Илирик. Првиот чекор во тој поглед било доделувањето на широки привилегии на солунскиот епископ Анисиј (383-410) кој бил овластен за главен во изборот на епископи во Илирик. Во писмото на папата упатено до солунскиот епископ се нагласува дека, “никаква одлука без твоја (на Анисиј) согласност да не се донесува во назначувањето на епископите во Илирик” (*ut nulli licentia esse sine consensu tuo im Illyrico episcopos ordinare praesumere*).²⁰ Од своја страна, пак, Теодосиј I продолжил со својата црковно-политичка пропаганда, што се гледа од неговата посета на градот Стоби во 388 година. За време на неговиот престој тој објавил два едикти со религиозна содржина во кои се наложувало воздржување од религијски расправи и се предвидувале санкции спрема еретиците.²¹ Истата 388 година Теодосиј I веројатно извршил и осветување на обновената стара епископска базилика во градот.²²

Од овој период е забележан и директниот конфликт меѓу Западната црква и источниот император. Како повод за тоа послужил колежот врз 7-те илјади граѓани на Солун во 390 година, извршен по наредба на Теодосиј I,²³ по што миланскиот епископ Амброзиј, веднаш реагирал ексоммунизирајќи го императорот со црковна казна. На тој начин,

¹⁸ Б. Гранић, Оснивање архиепископије у граду Јустинијана Прима 535 године после Христа // Гласник Скопског Научног Друштва, 1. Скопље 1926, с. 114; W. de Vries S. J., Die Obsorge des hl. Basilius um die Einheit der Kirche im Streit mit Papst Damasus // *Orientalia Christiana Periodica*, XLVII/1. Roma 1981, p. 73-74; R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 11-14 и п. 51-52.

¹⁹ J. Поповић, Општа црквена историја, кн. I, с. 508-509; A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine empire*, I, p. 80-81; V. L. Kerov, *Byzance et les Conciles oecuméniques*. Copenhagen 1996, p. 5, 8-9.

²⁰ *Epistolarum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos Collectio Thessalonicensis* / ed. C. Silva-Tarouca. Romae 1937, 3, 19.

²¹ *Codex Theodosianus* / ed. Th. Mommsen et Paulus M. Meyer., Berolini 1905, 16, 4, 2; 16, 5, 15.

²² J. R. Weisman, *The City in Macedonia Secunda* // *Villes et peuplement dans l'Illyricum proto-byzantin*. Actes du colloque organisé par l'École française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982). Rome 1984, p. 291 sq.; Б. Алексова, Стара епископска базилика во Стоби // *Зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, (1985), с. 59-60; Истата, *Loca sanctorum Macedoniae*, с. 96.

²³ За востанието во Солун опстојно види: E. Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J. Bury (1900), p. 172-173; J. Hahn, *Η ξερση το 390 στ Θεσσαλονικη* // *Byzantinisch-Neugriechischer Jahrbucher*, XIX. München 1966, p. 35 sq.;

Западната црква искористувајќи го овој момент извршила двоен удар, разобличувајќи ја суровата политика на Теодосиј I и истовремено претставувајќи се како заштитник на граѓаните на Солун. Под притисок на црковните кругови, а со цел да ја поврати изгубената поддршка, Теодосиј I бил приморан јавно да ја признае својата грешка и да се покае за извршеното дело.²⁴

Со цел да го возобнови и зацврсти влијанието во Македонија, кое било доведено во прашање по смртта на Теодосиј I во 395 година, кога била извршена и дефинитивната поделба на Римската Империја, Рим, како центар на Западноримската империја, решил да го направи конечниот чекор за целосно и легално ставање на Источен Илирик под своја јурисдикција. Тоа го сторил папата Инокентиј I (402-418), кој во 412 година со специјална уредба го прогласил солунскиот епископ Руф за папски викар.²⁵ Во писмото на папата до солунскиот епископ се нагласува дека, покрај Македонија “на опитноста и достоинството твое ти ги препуштам грижата и интересите кои произлегуваат за црквите од Ахаја, Тесалија, Стар и Нов Епир, Крит, Обете Дакии, Дарданија и Праевалитанија” (...*prudentialis gravitatis tuae committendam curam casusque si que exoriantur, per Achaiae, Thessaliae, Epiri veteris, Epiri novae, Cretae, Daciae mediterraneae, Daciae ripensis, Moesiae, Dardaniae et Praevalitaniae*).²⁶ Со тоа, Рим правно го регулирал долгогодишното влијание во Македонија, наложувајќи црковна јурисдикција на целата територија на префектурата Илирик. Со писмото на папата Инокентиј I од 415 година биле прецизно одредени и дефинирани правата и надлежностите на солунскиот викар во делокругот на неговата јурисдикција и воедно бил регулиран односот на Солун со папската столица.²⁷

Следните години папата Инокентиј I, како и неговиот наследник Бонифациј (418-422) активно работеле на затврдување и заокружување на римската црковна власт во Илирик, решавајќи повеќе прашања од

²⁴ T. L. F. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*. Berolini 1839, p. XLVIII sq.

²⁵ За создавањето и развојот на солунскиот викаријат види: J. Leporski', *Istoriô Fessaloniksago ekzarhata*. S. Peterburgŭ 1901, s. 64 и сл.; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, p. 369 sq.; Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome (V-VI siècles)* // *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantine*. Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, 77. (Rome, 12-14 mai 1982). Rome 1984, p. 21 sq.; R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 13 sq.

²⁶ *Epistolarum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos Collectio Thessalonicensis*, 5, 21-22.

²⁷ Б. Гранић, *Оснивање архиепископије у граду Јустинијана Прима*, с. 117-118; М. Грујић, *Скопска митрополија // Споменца православног храма св. Богородице у Скопљу (1835-1935)*. Скопје 1935, с. 10.

црковно-организационен карактер.²⁸ Сериозна закана за постоењето на солунскиот викаријат, а со тоа и на римскиот примат во Македонија, настанал со донесувањето на законот во 421 година од страна на источноримскиот император Теодосиј II (408-450).²⁹ Со овој закон се предвидувало црковните прашања во цел Илирик да бидат предадени во надлежност на константинополскиот патријарх, со што бил доведен во прашање не само престижот на Рим во Илирик, туку и неговиот углед на Запад. Тоа, разбирливо предизвикало остра реакција на сојузникот на папата - западноримскиот император Хонориј (395-423), по чија дипломатска интервенција за извесно време биле подобрени меѓусебните односи, но не и надминати.³⁰ Во 424 година Теодосиј II направил обид да го наложи влијанието во Солун и да ја придобие Солунската црква со издавањето на специјален едикт, со кој ја ослободил од плаќање “пресветата црква на градот Солун” (*sacrosancta Thessalonicensis ecclesia*),³¹ но приматот на Рим и натаму останал незагрозен.

Следните години, Римската црква за време на папите Калестин (422-430), Сикстиј III (432-44) и Лав I (440-461) поради сè поголемото незадоволство од епископите во Илирик од нараснатата моќ на Солунската црква, била принудена со писма постојано да ги потврдува правата и привилегиите на солунскиот викаријат.³² Кон крајот на 20-те и почетокот на 30-те години од V век одново се заостриле односите меѓу Рим и Константинопол, овојпат во врска со учењето кое го пропагирал константинополскиот патријарх Несториј. Епископите од Македонија и од цел Илирик на синодот свикан по иницијатива на папата Сикстиј III во 431 година го осудиле новопојавеното учење. На Третиот вселенски собор одржан во 431 година во Ефес (Мала Азија), солунскиот епископ Руф, заедно со останатите македонски епископи, како сојузници на папата Калестин I биле на страната на противниците на несторијанството, кои како побројни со завршните акти го осудиле учењето на Несториј.³³

За време на константинополскиот патријарх Прокло (423-447), Римската црква била соочена со повторно мешање на Константинопол во

²⁸ Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 22.

²⁹ *Codex Theodosianus*, 16, 2, 45 (421).

³⁰ *Epistolarum Romanorum pontificum ad vicarios per Illyricum aliosque episcopos Collectio Thessalonicensis*, 8, 27-32.

³¹ *Codex Theodosianus*, XI, 1, 33.

³² Б. Гранић, *Оснивање архиепископије у граду Justinijana Prima*, с. 119; М. Грујаћ, *Скопска митрополија*, с. 10.

³³ F. Dvornik, *Emperors, Popes, and General Councils*// *Dumbarton Oaks Papers*, VI. Cambridge/Massachusetts 1951, p. 15-16; Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 28 sq.; R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 12-13 и n. 53; Д. Ангелов, *Византия. Политическа история*, с. 56-57.

црковните работи во Илирик. Тоа било причина, папата Сикстиј III да реагира со цел да ги одбрани интересите на Рим. Во писмото од 437 година адресирано до Прокло, папата јасно му предочил да се држи до постојното црковно уредување, истовремено известувајќи го во иднина да не прима ниеден од епископите од Илирик без писмена дозвола од солунскиот викар.³⁴

Појавата на монофизитството, верата во една природа на Христос, во средината на V век, кое со голема брзина почнало да се шири и да добива сè поголем број приврзеници, довело до нови црковни расправи кои под превезот на религиозните прашања сè повеќе почнале да добиваат политички димензии. Неуспехот во надминувањето на разликите на Четвртиот вселенски собор одржан во Халкедон во 451 година,³⁵ каде била донесена одлука за осуда на монофизитството, се должел на канонот 28, со кој била изедначена позицијата на константинополскиот патријарх со римскиот папа.³⁶ По неговото поништување од страна на папата, константинополскиот патријарх Анатолиј (449-458) направил обид да ги придобие епископите од Македонија и Илирик за да го прифатат како рамноправен на папата, но без успех бидејќи солунскиот викар Евксихиј ја пропатил неговата молба директно во Рим.³⁷

Ваквата ситуација конечно довела и до раскинување на односите помеѓу Рим и Константинопол во 484 година, за што како повод послужил издадениот документ т.н. “Енотикон” (Акт за обединување) од страна на византискиот император Зенон (474-491) во 482 година.³⁸ Во

³⁴ R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 15.

³⁵ Од македонските епископи на соборот зеле учество: Квитниј од Хераклеја (како претставник на отсутниот солунски епископ Анастасиј), Николај од Стоби, Дарданиј од Баргала, Созон од Филипи, Евзебиј од Добер, Максимиан од Сер, Антониј од Лихнид. На вториот ефески собор одржан во Ефес 449 година, учествувале: Квитниј од Хераклеја (како претставник на отсутниот солунски епископ Анастасиј), Созон од Филипи, Евзебиј од Добер, Максимиан од Сер, Хермоген од Касандреја, Лука од Берија, Антониј од Лихнид (E. Honingmann, *The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber-Synod and the Council of Chalcedon*, p. 20-89; Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 29-35, 60-62; R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 12; Б. Алексова, *Loca sanctorum Macedoniae*, c. 83-84, 131, 202, бел. 28).

³⁶ Evagrius, *Historiae ecclesiastica* / ed. J. Bidez, L. Parmentier, *The Ecclesiastic History of Euagrius with the Scholia*. London 1898, 1, 2, pp. 2, 20-22; 26, 25-27, 10, pp. 34, 3-4; 36, 10 - 37, 12. E. Honingmann, *The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber-Synod and the Council of Chalcedon*, p. 20-89; F. Dvornik, *Emperors, Popes, and General Councils*, p. 15-16; M. V. Anastos, *The Immunity of Christ and Justinian's Condemnation of Theodore of Mopsuestia* // *DOP*, VI. Cambridge/Massachusetts 1951, p. 125-126; W. de Vries S. J., *Die Struktur der Kirche gemäss dem Konzil von Chalcedon (451)* // *Orientalia Christiana Periodica*, XXXV/1. Roma 1969, p. 63-122; Ph. Blaudau, *Timothée Aelure et la direction ecclésiastique de l'Empire post-chalcédonien* // *Revue des Études Byzantines*, 54 (1996), p. 128 sq.

³⁷ Б. Гранић, *Оснивање архиепископије у граду Justinijana Prima*, c. 123.

³⁸ Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 37 sq.

новосоздадените услови повторно интересите на Рим и Константинопол се вкрстиле во Македонија, но овојпат македонските епископи ги раскинале односите со Римската црква и се приклучиле кон монофизитството, со што отворено застанале на страната на Константинопол. Тоа се должело, пред сè, на сè позабележителното опаѓање на нивната улога во црковните прашања во Илирик, а што било причина да се прифатат ветените привилегии на Константинопол. Со тоа континуираното настојување на Константинопол, да го одвои Источен Илирик од Рим и да го приклучи под своја црковна јурисдикција, за извесен период било остварено. На тој начин, солунскиот викаријат практично престанал да постои, а со тоа било прекинато и римското влијание во Македонија.

Римската црква увидувајќи дека ги изгубила позициите во Македонија и на Балканот, уште од почетокот правела обиди да го поврати своето влијание. Овие напори се покажале плодни за време на папата Гелезиј (492-496) кој успеал да ги привлече на своја страна епископите од Дарданија. Но, како што се дознава од папската кореспонденција, сите епископи од Македонија останале доследни на своето монофизитско убедување и покрај строгото предупредување на папата.³⁹ Наскоро ситуацијата се променила во корист на Рим. Новиот римски папа, Хормисда (514-523), користејќи ја тешката положба во која се нашол императорот Анастасиј I (491-518), свикал собор во 515 година, со кој успеал да издејствува приклучување на 40 епископи од Илирик на своја страна, меѓу кои бил и лихридскиот епископ Лаврентиј. Истовремено било донесено решение за нивно отцепување од “солунскиот епископ Доротеј”, со образложение дека тој бил во “спогодба” со константинополскиот патријарх Тимотеј I (511-518).⁴⁰ Ваквото отворено отцепување на епископите од јурисдикцијата на Солун покажува дека и покрај напорите на Рим солунскиот епископ Доротеј и натаму ја поддржувал политиката на Константинопол. Тоа го потврдуваат и повеќето писма на папата Хормисда до Доротеј со кои тој правел напори да го придобие солунскиот епископ, но без успех.⁴¹

По приближувањето на Римската и Константинополската црква кое уследило во почетокот на владеењето на новиот византиски император Јустин I (518-527), било решено да се возобноват раскинатите црковни односи со потпишувањето на протоколот за обединување, составен во

³⁹ *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab a. 367 ad a. 553 datae*, Avellana quae dicitur collectio / ed. O. Guenther, Corpus script. ecclesiasticorum Latinorum 35/1. Wien 1895, No 79 sq. Cf. Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 38 sq.; R.Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 16 sq.

⁴⁰ Marcellini V. C. *Committis Chonicon*, MGH, AA, XI, 1, ed. Th. Mommsen. Berolini 1893, 514, VII; Anastasius Bibliothecarus, *Theophanes*, pp. 127-129.

⁴¹ *Collectio Avellana*, No 106, 128, 133.

Рим.⁴² Во екот на овие настани, како што се дознава од папската кореспонденција, солунчаните единствени одбиле да стават потпис на протоколот, кој веќе бил потпишан од сите епископи и свечено објавен во Константинопол во март 519 година.⁴³ Истовремено, насобраниот народ во Солун извршил напад врз испратените папски легати.⁴⁴ Ваквата отворена манифестација на непријателство спрема Римската црква која ја покажале солунчаните, преку демонстративното кинење на протоколот за унијата со Рим изведено лично од солунскиот епископ Доротеј, ја илустрира силната моќ која ја имала во тоа време Солунската црква. Заштитата која им ја пружил Јустин I на солунчаните и нивниот епископ и по цена на нарушување на црковното единство со Рим, истовремено ја покажала исклучителната важност од обезбедувањето на поддршка во овој македонски град. Како резултат на тоа солунскиот епископ Доротеј не само што не ја искусил “медицината на католичката мудрост”, како што се говори во папската преписка, туку папата возобнувајќи го римскиот викаријат во Солун, бил принуден во иднина да го толерира монофизитскиот став на епископите Доротеј и неговиот наследник Аристид.⁴⁵

Со застанувањето на чело на државата на новиот византиски император, Јустинијан I (527-565), започнал период на забележителни црковни промени.⁴⁶ Воден од идејата за реставрација на Римската Империја тој настојувал не само да го намали влијанието на Римската црква во Македонија и Илирик, туку и да ги уреди одосите во проширената Византиска Империја, на начин, кој самиот би го одредил и дефинирал. За таа цел тој во 534 година во својот кодекс го превзел законот на Теодосиј II од 421 година, што било причина одново да се заостри црковната борба во Илирик.⁴⁷ Борбата кулминирала по решението на Јустинијан I да создаде сосема нов црковен центар, кој според неговите планови требало да претставува противтежа како на западните, така и на источните цркви. Далекусежната замисла на Јустинијан I веројатно била со поддршката на новооснованата архиепископија Јустинијана Прима (14. IV.535 г.), да ги оствари своите црковни и политички мотиви, а по обновата на Римската Империја, да ја претвори архиепископијата во главен црковен центар. Како што се гледа од Јустинијановата новела XI, под

⁴² За црковната политика на Јустин I види: A. A. Vasiliev, Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great. Cambridge/Massachusetts 1959.

⁴³ A. A. Vasiliev, Justin the First, p. 177 sq.

⁴⁴ Collectio Avellana, No. 185, 186, 225.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ За Јустинијановата црковна политика види: M. V. Anastos, Justinian's Despotism. Control over the Church // Зборник радова византолошког института, књ. VIII/2. Београд 1964.

⁴⁷ Codex Iustinianus / recognovit Paulus Krieger. Lipsiae 1892, 1. 2, 6.

јурисдикција на Јустинијана Прима влегле: Крајбрежна Дакија, Средоземна Дакија, Прва Мизија, Дарданија, Праевалитанија, дел од Втора Панонија, како и Втора Македонија.⁴⁸

Баквата промена во црковните прилики во Илирик, без знаење на Рим, со кои била отргната од јурисдикцијата на солунскиот викаријат речиси половина од територијата,⁴⁹ предизвикала енергичен протест од папата Агапит I (535-536). Во тогашните услови, држејќи цврсти позиции Јустинијан I не се осврнувал на притистоците на Рим. Но, само десет години подоцна, со цел да обезбеди поддршка од папата во освојувачките планови во Италија, со новелата CXXXI Јустинијан I санкционирал нова состојба. Во новелата стоело дека архиепископот на Јустинијана Прима станува “намесник на апостолскиот римски престол, според определувањето на светиот папа Вигилиј (537-555)”.⁵⁰ Според тоа Рим од 545 година обезбедил целосна контрола во Македонија и Илирик, преку двата папски викаријати, Солун и Јустинијана Прима.⁵¹

По смртта на енергичниот император Јустинијан I Римската црква и натаму обезбедувала непречено влијание во Македонија. Од почетокот на 80-те години на VI век до триесеттите години на VII век, настапил период на интензивна словенска колонизација, што причинило коренити измени во црковната организација на просторот на Македонија и на целиот Балкан.

Од посланијата кои се содржани во колекцијата на папата Григориј I Велики (590-604), кој претставува еден од ретките извори кој ги отсликува црковните прилики во овој период, може да се согледа настојувањето на Римската црква да го задржи старото црковно уредување во Македонија и Илирик во новонастанатите услови. Така, во едно од своите писма упатено до епископите од Илирик папата Григориј апелирал да им

⁴⁸ Corpus iuris cicilis, Novellae/ Rec. Rudolfus Schoell. Berolini MCMXII, XI (535), 3-40, p. 94.

⁴⁹ Јурисдикцијата на Солунската црква се свела само на провинциите Македонија Прима, Крит, Елада, Тесалија, Стар Епир и Нов Епир. Cf. Ch. Pietri, La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome, p. 48-50; R. Brato', Razvoj organizacije zgodnjekršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja // Zgodovinski Časopis, 40/4. Ljubljana 1986, s. 22 sq.

⁵⁰ Iustinianus, Novellae CXXXI (545), 21-26, p. 655-656.

⁵¹ B. Granić, Die Grundung des autokephalen Erzbistum von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr // Byzantion, II (1925), p. 123-140; M. Грујић, Скопска митрополија, с. 14; F. Dvornik, Byzantine Missions among the Slavs. New Brunswick/New Jersey 1961, p. 9.; R. Markus, Carthage - Prima Justiniana - Ravenna: an aspect of Justinians "Kirchenpolitik" // Byzantion, XLIX. Bruxelles 1979, p. 289-292; Љ. Максимовић, Северни Илирик у VI веку // Зборник радова Византолошког института, 19. Београд 1980, с. 16-30; Ch. Pietri, La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome, p. 48-50; A. Шукарова, Јустинијана Прима. Скопје 1994, с. 117 и сл.

се пружи несебична помош на епископите кои бегале од словенската наезда.⁵²

Од содржината на повеќето писма упатени до архиепископот на Јустинијана Прима Јанез од 592 година и на солунскиот викар Евсевиј во периодот од 597-603 година, може да се заклучи дека Рим и во вакви тешки услови сеуште го одржувал своето влијание во Македонија.⁵³ По освојувањето на Јустинијана Прима по 602 година, епископите од Солун, заедно со Стоби⁵⁴ се единствените македонски епископи кои се споменуваат во официјалните црковни акти во текот на втората половина на VII век.⁵⁵

Римскиот примат во Македонија се одржал сè до 732 година, кога византискиот император Лав III конечно го приклучил целиот простор на Источен Илирик кон Византија и го потчинил на константинополскиот патријарх.⁵⁶ Но, со тоа настојувањето на Рим за враќање на изгубеното влијание во Македонија не била прекината, што се покажало во периодот на формирањето на Македонското Средновековно царство, кога благодарение токму на поддршката од Римската црква на чие чело стоел папата Григориј V (996-999) македонскиот цар Самуил добил официјално признание на Царството, а воедно со благословот на папата и Македонската независна црква била издигната во ранг на архиепископија.

⁵² Gregorius Magnus, *Regisrum epistularum* 1, 43, ed. D. Norberg, *Corpus Christianus Series Latina* 140 (1982), 57. Cf. R. Bratož, *Razvoj organizacije zgodnjekršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja*, 380 sq..

⁵³ Gregorius Magnus, *Regisrum epistularum*, 3, 6-7; 5, 8; 8, 10; 9, 157, 197; 11, 55; 14, 8. Cf. Ch. Pietri, *La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'Eglise de Rome*, p. 54 sq.

⁵⁴ Спомнувањето на двата епископи Јоханес во 681 и Маргаритес во 692 година, предизвикало различни гледишта, со оглед на претходното освојување на Стоби од Словените. Најприфатливо изгледа гледиштето дека епископот на Стоби по освојувањето на овој град пребегал во Солун и оттаму ја вршел својата функција (R. Bratož, *Zgodnjekršćanska cerkev v Makedoniji in njen odnos do Rima*, s. 26-28 (Тука и за повеќето гледишта во врска со ова прашање).

⁵⁵ J. D. Mansi, *Sacr. Consil. nova et amplissima collectio* 9. Paris/Leipzig 1902, 11, 613 D- 645 A; 993 B.

⁵⁶ F. Dvornik, *Byzantine Missions among the Slavs*. New Brunswick/New Jersey 1970, p. 118; M. V.Anastos, *The transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-33*. *Studies in Byzantine Intelctual History*. London 1979, p. 14-31.

THE STRUGGLE OF THE ROMAN CHURCH FOR THE CHURCH
SUPREMACY IN MACEDONIA ON THE TURN OF THE ANCIENT
IN THE MEDIEVAL PERIOD (IV-VITH C.)
(Summary)

One of the main tasks that was been appointed already with the proclaiming of the Christianity as an equal religion in the Roman Empire (313) and the convocation of the first ecumenical council in Nicaea (324), was the question about the defining of the Christianity and imposing the church influence. The emperor Constantine I (306-337) was determined to insure the support by the Christians from Macedonia - the cradle of the Christianity in Europe, where the centuries old tendencies for freedom were deeply routed in the belief of Christ. According to Socrates Constantine I had enabled the Macedonians (καὶ Μακεδόνες) and other nations where he ruled to honor the Christianity freely and without fear. In that course at the very beginning of the legalization of the Christianity it had become clear that Macedonia will have the specific importance and role in the new established church and political relations.

The different interpretation of the Christian dogma and insistence to ensure wider political and church prevalence, which specifically found its expression after the death of Constantine I (306-337), caused rigorous rift and incongruity between the Eastern and West half of the Roman Empire. This yeast found the exponent especially in Macedonia, and its main church and political center - Salonika, became the apple of the strife between the two of the most powerful towns in that time - Rome and Constantinople.

It became to manifest openly in the time of the emperor Theodosius I (379-395) when the church prevalence of Rome in Macedonia was been questioned. That was due to the annex of the Eastern Illyricum in the political sphere of the Eastern part of the Roman Empire. According to Sozomenus Theodosius I was very pleased after his coming in Salonica when he found out that "the churches even unto the Macedonians are unique" (μὴ μὲν Μακεδόνων γὰρ τῆς ἐκκλησίας μόνον) regarding the Arius heresy. In order to gain the support in Salonica and Macedonia he let the bishop Acholius to baptise him in Salonica in 380.

The struggle between Rome and Constantinople, had become especially rigorous after the split of the Roman Empire in 395, when one of the main issues was to ensure the church influence on the territory of Macedonia and wider in Illyricum. In the frame of this struggle, the roman Pope Inocentius promote the Salonica vicarius in 412 by which the Roman church achieved the insurance of the whole territory of Macedonia and Illyricum into its jurisdiction. In spite the efforts of the Eastern

church parallel with the political to establish the church prevalence in Illyricum, the Roman church inclining Salonica as the church center of the Macedonia and Illyricum managed to save its primacy. In the period the "Acacius shism" when the two churches split between (484-518) Macedonia and Salonica stood openly on the side of Constantinople. After these events the Roman church reestablished its influence in Illyricum, which lasted by the time of emperor Justinian I (527-565). Then with the creation of the new established archiepiscopacy Justiniana Prima in 535, was detached a large part of Illyricum from the Roman jurisdiction. Only 10 years after the Roman church again belched its influence after what in Macedonia existed two vicariats - Salonica and Iustiniana Prima. Macedonia held the good relations with the Roman church in the period of the Slavonic colonization when there were radical changes in the church organization on the Balkan Peninsula. The prestige of Rome in Macedonia was preserved until 732 when the emperor Leon III annexed whole Macedonia and Illyricum under the church sphere of Byzantium. è